

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ТА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ (ПРОФІЛАКТИЧНОЇ) ПОЛІТИКИ

Гуцуляк М.Я., Ковальов С.І.

ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЯ ЯК ПРЕДМЕТ РОЗКРАДАННЯ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ОСНОВНІ СПОСОБИ

УДК 346.9

Актуальність теми. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються найвищою соціальною цінністю. До невід'ємних природних прав і свобод людини і громадянина належить право власності. Власність є економічною основою життя будь-якого суспільства, показником його добробуту. Зважаючи на те що енергетика є базовою галуззю національної економіки, відіграє провідну роль у розвитку технічного прогресу і підвищенні життєвого рівня людей. Держава гарантує стабільність правовідносин власності, забезпечує їх захист, в тому числі і в напрямку протидії незаконних випадків розкрадання електричної енергії. З цією метою законодавець у Кримінальному кодексі України закріпив відповідальність за кримінальне правопорушення яке посягає на суспільні відносини у сфері життєзабезпечення України в цій галузі, зокрема стаття 1881 (Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання).

Постановка проблеми. Основою електроенергетики країни є Об'єднана енергетична система (далі - ОЕС) України, яка здійснює централізоване електрозабезпечення внутрішніх споживачів, взаємодіє з енергосистемами суміжних держав, забезпечує експорт, імпорт і транзит електроенергії. Об'єднана енергетична система України - сукупність електростанцій, електричних і теплових мереж, інших об'єктів електроенергетики, які об'єднані

спільним режимом виробництва, передачі та розподілу електричної і теплової енергії при централізованому управлінні цим режимом[1]. Вона об'єднує енергогенеруючі потужності та розподільчі мережі регіонів України, які сполучені між собою системними лініями електропередачі. Оперативно-технологічне управління ОЕС, управління режимами енергосистеми, а також забезпечення надійності й умов паралельної роботи з енергосистемами інших країн здійснюється централізованим державним підприємством ДП НЕК «Укренерго».

До суб'єктів суспільних відносин на ринку вироблення, торгівлі чи споживання електроенергії можна віднести наступні категорії: електропередавальне підприємство; електропостачальник, електророзподільне підприємств, кваліфікований споживач електричної енергії, електропостачальник, оператор ринку, побутовий споживач електричної енергії, постачальник допоміжних послуг, постачальник послуг комерційного обліку, споживач електричної енергії та інші суб'єкти ринку електричної енергії [2].

Аналіз досліджень проблеми. Окремі проблеми кримінальної відповідальності за незаконне використання електричної або теплової енергії розглядали в своїх публікаціях Н.О. Антонюк, А.І. Бойко, С.М. Бринза, М.А. Гельфер, А.Н. Круглевський, В.В.Кузнецов, В.О. Навроцький, І.Х. Халіков, Т.А. Чумаченко, Кириченко Ю.В. та інші. Однак способи розкрадань чи зловживань у сфері електроенергетики, як показує практика, з часом зловмисниками модифікуються та удосконалюються і потребують постійного контролю, принаймні у частині заходів протидії.

Виклад основного матеріалу. Ретроспективний аналіз процесу боротьби з крадіжками електричної енергії в різних країнах свідчить про значну проблему у цій сфері. Здебільшого діяльність в частині протидії таким різновидам правопорушень покладається на спеціальну експертну групу з питань крадіжок електричної енергії і несплачених рахунків. Зазначений напрямок державної політики в багатьох Європейських державах організовується в рамках пропозицій та пріоритетних заходів профілактики дослідного комітету з економіки і тарифів міжнародної організації UNIPED. Згідно її звіту термін «крадіжка електричної енергії»

застосовується тоді, коли електроенергія не обліковується або не повністю реєструється з вини споживача, або якщо споживач порушує цілісність лічильника чи систему постачання електроживлення з метою зниження облікових витрат споживаної електричної енергії.

Крадіжки електричної енергії сьогодні набули значного поширення. Це призводить до росту втрат електроенергії в електричних мережах та спричиняє матеріальні збитки енергопостачальним компаніям.

Користування електроенергією в нашій країні регламентується Правилами користування електричною енергією для населення (далі - ПКЕЕН), які затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 26.07.1999 року №1357[5], а також Правилами користування електричною енергією для юридичних осіб (далі - ПКЕЕ), затвердженими Постановою Національної комісії з питань регулювання електроенергетики України від 31.07.1996 року № 28[6].

В ПКЕЕ зазначено, що користування електричною енергією є її споживання з дотриманням споживачем визначених відповідними договорами умов підключення електроустановок споживача до електричних мереж у точці приєднання, умов оплати придбаної електричної енергії та режимів споживання електричної енергії для отримання договірних обсягів електричної енергії та величини потужності.

Отже, будь-які навмисні дії споживача, які не передбачені зазначеними нормативно-правовими документами, визнаються незаконними. Розкрадання електричної енергії можливе у *різний спосіб, найбільш поширені це:*

- самовільне приєднання до лінії електромереж шляхом накидання кабелю на оголені провoda повітряної лінії;
- інвертування фази струму навантаження;
- заземлення нульового провoda навантаження;
- порушення чергування фазного і нульового провodi в мережі із заземленою нейтраллю силового трансформатора;
- застосування різноманітних видів «відмоток» для часткової або повної компенсації струму навантаження зі зміною її фази;

- здійснення впливу на лічильник шляхом механічного втручання, магнітним полем або частотами радіопередавача тощо.

Якщо самовільне підключення до мереж електропостачальника для безоблікового користування електроенергією *можливо виявити візуально, методом огляду лінії електропередач* (накинута на лінію дроти) чи вхідного кабелю (приєднана відкрита або замаскована розетка, кабель проходить до електроустановок в обхід лічильника, тощо), або оглядом схеми підключення приладу обліку (лічильника), то *для виявлення кваліфікованих крадіжок необхідні спеціальні знання*. Такі способи розкрадання електричної енергії урізноманітнюються і вдосконалюються залежно від типу та конструкції приладу обліку.

Безумовно, що для ефективної протидії та розслідування фактів розкрадання електроенергії, в першу чергу необхідно визначити і провести дослідження власне приладів, які обліковують використану електроенергію споживачем. *З цією метою ми зазначимо класифікацію лічильників:*

1) **індукційного типу** (СО-И446, СА4У-И672, СА-4У-И672М та інші). Їх принцип роботи полягає в тому, що котушки лічильника створюють магнітне поле і наводять вихрові струми на алюмінієвий диск, від чого той обертається і приводить в дію барабанний обліковий механізм, який в свою чергу здійснює облік спожитої електроенергії;

2) **електронно-механічного типу** (НІК 2301 АК1, СР4У – 673М, СОЕ – 5028 НВ та інші). Спожита електрична енергія вимірюється мікропроцесором шляхом аналого-цифрового перетворення електричних сигналів, що видають первинні перетворювачі сили струму і напруги (трансформатори струму та резистивний дільник напруги), з обчисленням потужності та інтегруванням її в часі. Процесор формує послідовність імпульсів, частота яких пропорційна активній потужності і управляє кроковим двигуном рахункового барабанного механізму;

3) **електронного типу** (НІК 2303 АРП1, СА 4Е – 5030, СОЕ 5028 НВ та інші), які вимірюють спожиту електроенергію шляхом аналого-цифрового перетворення електричних сигналів,

що надходять від первинних перетворювачів сили струму та напруги (трансформаторів струму та резистивних дільників напруги), з подальшим обчисленням потужності та її інтегруванні в часі. Процесор лічильника перетворює сигнали в послідовність цифрових відліків, розраховує ефективні значення сили струму і напруги, коефіцієнта по кожній фазі та значення активної і реактивної енергії. В таких лічильниках є *електронний журнал і вони здатні записувати в пам'ять* всі події, які з ними відбувалися протягом експлуатації.

Розглянемо *найбільш поширені способи розкрадання електричної енергії* з впливом на роботу **індукційного лічильника**:

- механічний вплив і гальмування рухомого алюмінієвого диску;
- механічне переставлення облікових барабанів лічильного механізму на потрібні значення ;
- примусове скидання показників лічильника шляхом зворотного обертання шестерень передавального механізму;
- переміщення лічильника з вертикального в напівгоризонтальне положення для зниження швидкості обертання диску;
- зупинка облікового механізму лічильника шляхом впливу магнітом або електромагнітом;
- зміна підключення виводів трансформатора струму проти потоку потужності, що призведе до роботи облікового механізму в зворотному напрямку (більшість індукційних лічильників конструктивно не захищені блокуванням зворотного ходу).

В перших трьох випадках може бути пошкоджений корпус лічильника (розломлений, розбите оглядове скло, порушена герметичність з'єднань деталей корпусу, просвердлений отвір, тощо), а також може бути пошкоджена пломба. Виявити сліди втручання в роботу приладу обліку можливо візуальним оглядом, а також шляхом проведення трасологічної експертизи з дослідженням пломб, корпусу та деталей облікового механізму лічильника.

Для виявлення трьох останніх способів крадіжки електричної енергії може бути ефективним лише огляд місця розташування лічильника і схеми його підключення. При огляді лічильника на ньому може бути прикріплений магніт або на корпусі виявлені

сліди прикріплення магніта, а сам магніт лежить неподалік; виводи трансформаторів струму підключені проти потоку потужності.

Способи розкращання електричної енергії з втручанням в роботу електронно-механічного лічильника:

- механічне переставлення положення барабанів облікового механізму на потрібні значення (аналогічно, як в індукційному лічильнику);

- монтування в лічильник і їх підключення до облікового механізму електронних пристроїв.

Перший спосіб розкращання можливо виявити як і у випадку з індукційними лічильниками.

Для другого способу характерне монтування електронної схеми з вихідними комутаційними елементами в розріз електричного проводу між кроковим двигуном обліково-барабанного механізму і електронною платою.

Обліковий барабанний механізм зупиняється подачею кодованого радіосигналу, який роз'єднує електричне коло живлення крокового двигуна від електронної схеми, що дозволяє споживати електроенергію безобліково. Сигнал подається спеціальним пультом керування. В залежності від потужності вмонтованої плати і передавача відстань, з якої можливе керування лічильником, коливається від кількох до сотні метрів. Для повного відновлення належної роботи лічильника достатньо подачі повторного кодованого радіосигналу з пульта керування.

Також в розріз електропроводу між кроковим двигуном обліково-барабанного механізму та електронною платою монтують електромеханічний пристрій, який при впливі магнітного поля розмикається. Таким чином, при піднесенні магніту до місця, де вмонтовано такий пристрій, електричне коло між кроковим двигуном і платою розмикається, що призводить до зупинки обліково-барабанного механізму. Коли магніт знімається, лічильник повністю відновлює свою належну роботу.

Однак для монтування вищезазначених не передбачених заводом виробником пристроїв необхідно розбирати корпус електронно-механічного лічильника, що неодмінно призведе до порушення його опломбування або пошкодження самого корпусу.

Виявити сліди та наслідки втручання в такий прилад обліку можливо візуальним оглядом (якщо наявні пошкодження корпусу або пошкоджена плomba), проведенням трасологічних і електротехнічних судових експертиз або дослідженням лабораторії заводу виробника.

Наступні *способи розкращання електричної енергії із впливом на електронний лічильник*:

- в прилад обліку встановлюють електронну плату, комутаційні елементи якої підключають в коло вторинних обмоток вимірювальних трансформаторів струму;
- вплив на лічильник спеціальним радіопередавачем («радіопушка»), який налаштований на певний радіочастотний діапазон.

Для маніпуляцій з таким видом лічильників застосовують спеціальний пульт керування, яким подають оптичний сигнал на інфрачервоний приймач додатково вбудованої схеми, в результаті чого відбувається паралельне підключення резисторів вмонтованої електронної плати до вимірювальних трансформаторів струму, що призводить до зменшення величини струму, який подається на вимірювальні резистори лічильника. Так само пультом можна відновити належну роботу приладу обліку.

Радіопередавач, який налаштований на генерування спеціальної частоти, здійснює вплив на генератор тактової частоти самого процесора лічильника і блокує його роботу, що призводить до повного припинення обліку спожитої електроенергії. При вимкненні даного радіопередавача лічильник повністю відновлює свою належну роботу.

Електронний журнал подій, яким забезпечені такі типи лічильників, можуть зафіксувати вимикання, вмикання напруги, збільшення або зменшення її величини по фазах, але виявити сліди радіочастотного впливу практично неможливо. В місцях застосування «радіопушки», неподалік лічильників, може бути встановлена розетка для живлення радіопередавача, часто вказаний передавач розташований прямо на корпусі приладу обліку або поруч з ним.

Виявити застосування такого пристрою можливо спеціальним високочастотним вимірювальним приладом, який фіксує всі

джерела частот у певно визначеному радіусі, а підтвердження несанкціонованого впливу на роботу лічильника дасть лабораторія заводу виробника або трасологічна і електротехнічна судові експертизи.

Переважає більшість методів розкрадання електричної енергії, пов'язана із впливом на прилад обліку, виявляється перевірка лічильників на місцях їх встановлення. Крадіжки шляхом змін в схемі електропостачання важко виявити без спеціальної методики і технічних засобів, які дозволяють виміряти параметри споживання електроенергії суб'єктом та порівняти отриманні данні із фактичними показами лічильника.

Проблема пристосування та удосконалення нових способів розкрадань електроенергії не є новою як для практики боротьби з такими фактами, так і наукового їх обґрунтування. Окремі дослідники, до прикладу боротьби Корнійчук В.В. в своїй роботі «Класифікація методів несанкціонованого відбору електричної енергії»[3] створив відповідну таблицю, яка визначає класифікаційні ознаки розкрадань та їх співвідношення із способами, зокрема: **за об'єктом втручання** (з впливом на прилад обліку, з впливом на електропроводку, з впливом на електромережу); **за методом втручання** (механічні, електричні, магнітні); **за результатом впливу методів крадіжок** (з пошкодженням приладу обліку, з фізичними змінами в роботі приладу обліку, зі змінами у функціональній схемі приладу обліку, зі змінами в схемі електропостачання).

Власне зазначена класифікація висвітлює найбільш поширені методи розкрадання електричної енергії, в залежності від класифікаційної ознаки, однак окремі поодинокі методи крадіжок (наприклад, заміна щитків лічильників з однаковими параметрами, але з різними відліковими пристроями), не відзначено, хоча на обсяги крадіжок суттєво вони не впливають.

В практиці часто зустрічаються випадки інсценування несправності чи «самознищення», шляхом умисного пошкодження лічильників шляхом виведення їх з ладу (спалення), способом створення штучного «короткого замкнення» в електропроводці, перенапруги тощо. Це споживачем робиться, як правило, піс-

ля споживання великого об'єму електричної енергії, перед контрольною перевіркою приладів обліку представниками енергопостачальної компанії, з метою приховання фактичної кількості спожитої електроенергії.

У всіх випадках виявлення фактів крадіжки електричної енергії шляхом безоблікового користування, самовільного підключення до мереж електропостачальника, пошкодження приладів обліку або пломб та інших неправомірних дій споживача енергопостачальна компанія обчислює розмір завданих збитків згідно з методикою, затвердженою Постановою НКРЕ від 04.06.2006 року №562 «Про затвердження Методики визначення обсягу та вартості електричної енергії, не облікованої внаслідок порушення споживачами правил користування електричною енергією»[4].

Висновок. Таким чином можна зробити висновок, що факти викрадення електричної енергії, на сьогоднішній час, набуває значного поширення і власне впровадження дієвих заходів протидії має виступати одним із першочергових заходом зі сторони як правоохоронців, так і контролюючих суб'єктів у сфері електроенергетики. Однак боротись з цими правопорушеннями без застосування кримінальної відповідальності в сучасних умовах загострення економічної кризи практично неможливо. Окрім цього реалії буденності свідчать ще й про високий рівень латентності таких посягань і слабкий механізм контролю.

1. Закон України «Про електроенергетику» від 16 жовтня 1997 року № 575/97-ВР – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/575/97>
2. Закону України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» від 24 жовтня 2013 року № 663-VII – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/663-18/print1452676428843039>
3. Корнійчук В.В. Класифікація методів несанкціонованого відбору електричної енергії (вісник НАУ. 2005.№3)
4. Методика визначення обсягу та вартості електричної енергії, не облікованої внаслідок порушення споживачами правил користування електричною енергією: затверджена постановою НКРЕ від 04.06.06 № 562 , зареєстрована Міністром України 04.07.06 за №782/12656 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0782-06>

5. *Правила користування електричною енергією для населення: затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 26.07.99 №1357 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1357-99-%D0%BF>*
6. *Правила користування електричною енергією: затверджені постановою НКРЕ від 31.07.96 №28, зареєстровані Мінюстом України 18.11.05 за №1399/11679 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : rada.gov.ua.*

Гуцуляк М.Я., Ковальов С.І. Електроенергія як предмет розкрадання: поняття, зміст та основні способи

Наукова стаття присвячена характеристиці основних найбільш поширених способів вчинення крадіжок електричної енергії шляхом її самовільного використання.

Акцентовано увагу на питаннях розмежування методів приховування чи обліку використаної електроенергії в залежності від різновиду лічильників. Визначено дієвий механізм виявлення та протидії крадіжкам електроенергії споживачами.

Ключові слова: Об'єднана енергетична система, електроенергія, електролічильник, струм, напруга, самовільне підключення, викрадення, приховування, зловживання, облік, споживач, постачальник, виробник.

Гуцуляк Н.Я., Ковальов С.І. Электроэнергия как предмет хищения: понятие, содержание и основные способы

Научная статья посвящена характеристике основных наиболее распространенных способов совершения краж электрической энергии путем ее самовольного использования.

Акцентируется внимание на вопросах разграничения методов сокрытия или учета использованной электроэнергии в зависимости от разновидности счетчиков. Определен действенный механизм выявления и противодействия кражам электроэнергии потребителями.

Ключевые слова: Объединенная энергетическая система, электроэнергия, электросчетчик, ток, напряжение, самовольное подключение, похищение, сокрытие, злоупотребление, учет, потребитель, поставщик, производитель.

Gutsuliak M.Ya., Kovalyov S.I. Electricity as a subject of theft: the concept, content and basic ways

The scientific article is devoted to the basic characteristics of the most common methods of theft of electricity through its unauthorized use.

The attention is paid to the issues of delimitation the methods of concealing or accounting the electricity depending on the types of meters.

The effective mechanism for identifying and combating theft of electricity by consumers is determined.

Keywords: United Energy System, electricity, electric meter, current, voltage, unauthorized connections, kidnapping, theft, abuse, accounting, customer, supplier, manufacturer.

Лутак Т.В.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ «НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НЕГЛАСНОГО ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ» (СТ. 359 КК УКРАЇНИ)

УДК 343.342

Визначення суб'єктивної сторони злочину, що розглядається, не можна вважати неістотним питанням при аналізі складі незаконного використання СТЗНОІ. Хоча, на відміну від об'єкта, предмета та суб'єкта цього злочину, окреслення змісту його суб'єктивної сторони у сучасній кримінально-правовій доктрині не містить істотно відмінних точок зору і на перший погляд є легшим питанням, воно має певні особливості та обминути його не можна. Суб'єктивну сторону злочину визначають як психічну діяльність особи, що відображує ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, яке нею вчинюється, і до його наслідків. Суб'єктивна сторона злочину містить декілька елементів (вина, мета, мотив) [1]. Вітчизняний КК окремо не визначає змішаної форми вини.

Злочин, передбачений ст. 359, КК України, є формальним, крім окремого випадку його складу, передбаченого ч. 3 ст. 359, коли необхідною кваліфікуючою ознакою є заподіяння істотної шкоди. За прийнятою кримінально-правовою доктриною формальні злочини можуть бути скоєні лише за наявності такої форми вини, як прямий умисел [2, с. 4]. Саме з цієї позиції виходили автори, визначаючи суб'єктивну сторону ст. 359 КК України.

Так, П.С.Берзін стверджує, що з суб'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 359, характеризується тільки умисною формою вини, та що вид умислу є прямим. Автор тут розуміє прямий умисел як усвідомлення винним суспільно небезпечного